

Muvatta Şerhi Işığında Ali el-Kârî'nin Hadis Şerhçiliği*Ali al-Qari's Hadith Commentary in Light of His Commentary Fath al-Mughatta***Mehmet KALKAN**

Milli Eğitim Bakanlığı, Adana, Türkiye

ORCID: 0009-0004-7720-4615 | E-mail: mametkalkan27@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information**Cite as/Atıf:** Kalkan, M. (2025). Muvatta Şerhi Işığında Ali el-Kârî'nin Hadis Şerhçiliği. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 59-77.**Makale Türü / Article Types:** Araştırma Makalesi / Research Article**Geliş Tarihi / Received:** 14.10.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:**17.12. 2025**Yayın Tarihi / Published:** 31.12.2025**Yayın Sezonu / Pub Date Season:** Aralık/December 5**Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Issue: 2****Sayfa / Pages:**59-77**İntihal / İntihal:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.**Yayıncı / Published by:** Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research**Etik Beyan / Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet KALKAN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Hadisler, İslam dininin temel kaynaklarından biri olarak Müslümanların inanç ve ibadet hayatında önemli bir yer tutar. Bu nedenle hadislerin doğru bir şekilde nakledilmesi, anlaşılması ve yorumlanması büyük önem taşır. İslam alimleri Kur'an-ı Kerim'in genel hükümlerini açıklayıp tamamlayan sünnet konusunda yoğun çaba sarf etmiştir. Bu alimlerden biri de fıkıh ve hadis alanındaki otoritesiyle bilinen İmam Mâlik olmuştur. Onun eseri "Muvatta", hem bir fıkıh hem de hadis kitabı olma özelliği taşıyarak, bu iki disiplini bir araya getiren ilk eserlerden biri olarak kabul edilir. Muvatta, Medine fikhinin temel prensiplerini ortaya koymasıyla da erken dönem fıkıh literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. Zamanla hadislerin ayrıntılı biçimde incelenmesi ihtiyacı hadis şerhçiliğini ortaya çıkarmıştır. Bu alanda önemli bir yere sahip olan alimlerden biri de Ali el-Kârî'dir (ö. 1014/1605). Onun "Fethu'l-Muğatta Şerhu'l-Muvatta" adlı eseri, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Muvatta'ı üzerine yazılmış kapsamlı bir şerh olarak öne çıkar. Bu çalışma, sadece hadis metinlerini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda yazıldığı dönemin dini, sosyal ve kültürel yapısını da yansıtır. Ali el-Kârî'nin bu eseri; hadislerin anlam analizini, dilbilimsel yapısını ve fikhî hükümlerle ilişkisini inceler. Ayrıca, o dönemin ilmi ve fikri atmosferini, mezhepler arası tartışmaları ve Mâlikî mezhebinin hadislere bakış açısını da ortaya koyar. Bu makalede yöntem olarak, Ali el-Kârî'nin şerhine nitel analiz yöntemi uygulanarak şarihin konulara yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın odak noktası, şarihin özgün metodolojisini ve konulara olan yaklaşım biçimini tespit etmek; bu yolla yazarın anlatım teknikleri ve kavramsal çerçeveleri temelinde tutarlı bir edebi strateji haritası ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ali el-Kârî, İmam Mâlik, Muvatta', Şeybânî rivâyeti, Hanefî fikhı.

Abstract

Hadiths are one of the fundamental sources of Islam, holding significant importance in the beliefs and practices of Muslims. Therefore, the accurate transmission, comprehension, and interpretation of hadiths are of great importance. Understanding the Sunnah, which clarifies and completes the general rulings of the Quran, is vital for living a proper Islamic life. Islamic scholars have made great efforts in this regard, one of whom is Imam Mâlik, known for his authority in both jurisprudence (fiqh) and hadith. His work, "Muwatta", is considered one of the first books to systematically combine these two disciplines, functioning as both a fiqh book and a hadith collection. By establishing the core principles of Medinan jurisprudence, the Muwatta made a significant contribution to early Islamic legal literature. Over time, the need for a more detailed examination of hadiths led to the development of hadith commentary (sharh). Ali al-Qari is one of the scholars who holds a prominent place in this field. His work, "Fathu'l-Mugatta Sharh al-Muwatta", is a comprehensive commentary on Imam Mâlik's Muwatta. This study not only explains the texts of the hadiths but also reflects the religious, social, and cultural context of the era in which it was written. Ali al-Qari's work analyzes the semantic structure and linguistic aspects of hadiths and their relationship with legal rulings. It also sheds light on the intellectual atmosphere, inter-sectarian debates, and the Mâlikî school's perspective on hadiths. This research aims to analyze Ali al-Qari's methodology, evaluate the innovations he brought to hadith commentary, and explore the potential contributions of his work to modern hadith studies.

Keywords: Hadith, Ali al-Qari, İmam Mâlik, al-Muwatta', Shaybani narration, Hanafi jurisprudence.

Giriş

Hadis şerhi, hadis metinlerinin dilbilimsel, fikhî ve teolojik açılardan derinlemesine incelenerek anlam ve maksatlarının ortaya konulmasıdır. Temel amacı, rivayetleri karşılaştırarak metinlerin zâhirî ve bâtinî anlamlarını doğru bir şekilde belirlemektir. Hadis literatüründe bu şerh geleneği, sistematik olmasa da *el-Muvatta* çevresinde gelişmeye başlamış ve İmam Mâlik gibi otoritelerin eserleri şerh çalışmalarının ana odağı olmuştur.¹

Ali el-Kârî'nin "*Fethu'l-Muğatta*" eseri ise bu geleneğin özgün bir örneğidir. Yazar, İmam Muhammed'in *Muvatta* nüshasını şerh eden ilk kişi olarak, farklı yöntemleri harmanlayıp kendine özgü bir metot geliştirmiştir. Eser, *Muvatta*'daki 1008 rivayeti teker teker ele almış, ancak şârih, yorum derinliğini rivayetten rivayete değiştirmiş; bazı hadisleri detaylıca izah ederken, altısını izah etmeden bırakmayı tercih ederek seçici ve özgün bir şerh stratejisi izlemiştir.

İslam dininin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'tir. Sünnet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) söz, fiil ve onaylarından oluşan, Kur'an'ın hükümlerini açıklayan ve Müslümanların yaşamına rehberlik eden hadislerle belgelenmiştir. Bu nedenle, hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve aktarılması, İslam ilimleri için hayati bir öneme sahiptir. Hadislerin bu önemi, hadislerin toplanması ve güvenilirliğinin incelenmesiyle başlayan bir süreci tetiklemiştir. Zamanla hadis metinlerinin etraflıca açıklanması ihtiyacı, hadis şerhçiliği adı verilen yeni bir ilmi disiplini ortaya çıkarmıştır. Hadis şerhleri, Peygamber'in sözlerini dilbilimsel, fikhî ve teolojik açılardan açıklayan, aynı zamanda yazıldıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısını da yansıtan eserlerdir. Bu eserler, şârihlerin ilmi birikimlerini ve mezhebi görüşlerini göstererek İslam düşünce tarihine önemli katkılar sunar. Bu bağlamda, İmam Mâlik'in *Muvatta* adlı eseri, hem hadisleri hem de Medine halkının uygulamalarını içeren değerli bir kaynaktır. Bu eserin önemli şerhlerinden biri de Ali el-Kârî'nin *Fethu'l-Muğatta Şerhu'l-Muvatta* adlı çalışmasıdır. Bu şerh, özellikle İmam Muhammed'in farklı senedlerle rivayet ettiği hadisleri de ele almasıyla öne çıkar. Bu şerhin en dikkat çeken orijinal yönü, İmam Şeybânî rivâyetli *Muvatta* nüshasını ilk defa sistematik ve tafsilatlı bir şekilde şerh etmiş olması ve bu rivâyetin şerh literatüründe tanınmasına öncülük etmesidir. Onun bu çalışması, sonraki dönemlerde Şeybânî rivâyeti üzerine yapılan şerh çalışmalarının temel referans kaynağı hâline gelmiş ve söz konusu rivâyet etrafında gelişen ilmi disiplinin merkezinde yer almıştır. Ali el-Kârî, bu eserinde hadis ve fıkıh ilmini başarılı bir şekilde birleştirerek hadislerin doğru anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Çalışmamızda İmam Mâlik'in fıkıh ve hadis disiplini birleştiren önemli eseri "*Muvatta*" üzerine Ali el-Kârî tarafından yazılan "*Fethu'l-Muğatta Şerhu'l-Muvatta*" adlı şerhi incelenmektedir. Çalışmanın temel konusu, özellikle eserin İmam Şeybânî rivâyetli *Muvatta* nüshasını sistematik olarak şerh eden ilk eser olması ve bu yönüyle Hanefî fikhî ile hadis ilmi arasındaki ilişkiye ışık tutmasıdır. Bu bağlamda, şerhin sadece hadis metinlerini açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda yazıldığı dönemin dini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtırma biçimi de makalenin önemli odak noktalarındandır.

Makalenin temel amacı, Ali el-Kârî'nin bu kapsamlı şerh çalışmasındaki özgün metodolojisini ve konulara olan yaklaşım biçimini tespit etmektir. Bu amaca ulaşmak için, şarihin eserdeki üslup tercihleri, anlatım teknikleri ve kavramsal çerçeveleri derinlemesine incelenmiştir. Yöntem olarak, Ali el-Kârî'nin şerhine nitel analiz yöntemi uygulanmış; bu sayede yazarın hadis ve fıkıh konularını ele alış şekli detaylıca çözümlenerek, onun tutarlı bir ilmi strateji haritası ortaya çıkarılmıştır.

¹ Muvatta üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Mani A'âde, "Mâlikî Mezhebine Mensup Olmayan Âlimlerin İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ı Üzerine Yaptıkları Çalışmalar-Hanefî Ulema Örneği", çev. Muhammed Talha Kılıç, *Balikesir İlahiyat Dergisi/Balikesir Theology Journal*, 2021, sayı: 14, s. 541-558; Özkan Halit, *Muvatta Üzerine Yazılmış Şerhler, Hadis Şerh Literatürü I*, 2020, s. 53-168; Uğur Erman, "Mâlikîlerde Hadis Şerh Metodolojisi (Ebü'l-Mutarriif el-Kanâzî ve Tefsîru'l-Muvattâ Adlı Eseri Özelinde)=Hadith Commentary Methodology in The Malikis (Particular to Abu al-Mutarriif al-Qanazi'i and His Book Titled Tafsir al-Muwatta)", *Van İlahiyat Dergisi = Van Journal of Divinity*, 2024, cilt: XII, sayı: 20, s. 74-914; Selahattin Yıldırım, [1952-] Osmanlı Muhaddislerinden el-Kemâhî ve el-Müheyyâ Adlı *Muvatta* Şerhi", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, 2004, cilt: VIII, sayı: 20, s. 197-220; Halil İbrahim Turhan, "Pîrizâde İbrahim Efendi'nin Şerhu'l-Muvatta' li Ş-Şeybânî'sindeki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri", *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, 2019, s. 615-629.

1. Ali el-Kârî'nin Hayatı

Her düşünür gibi Ali el-Kârî de yaşadığı çağın siyasî, sosyal ve kültürel ortamından etkilenmiş bir İslâm âlimidir. Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunmakla birlikte, eserlerinden ve dönemin biyografik kaynaklarından onun 16. ve 17. yüzyıllarda İslâm dünyasındaki çalkantılı bir dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu dönem, Osmanlı, Safevî, Memlûk ve Bâbü devletlerinin hâkim olduğu; siyasî çatışmaların ve mezhepsel ayrışmaların yoğun olduğu bir zaman dilimidir.² Ali el-Kârî, özellikle dinî ilimlerin gerilemesi ve ilim meclislerine olan ilginin azalmasından duyduğu derin endişeyi dile getirmiştir. Bu durum, onu hadis ilmini yeniden canlandırmaya ve sonraki nesillere aktarmaya yöneltmiştir.³

Tam adı Ali b. Sultan Muhammed olan el-Kârî, Horasan'ın ilim merkezi Herat'ta doğmuştur. Bazı kaynaklar, doğum tarihini H. 916 yılı civarında meydana gelen olaylara dayanarak tahmin etmektedir.⁴ Bu olayın şahidi olması, onun bu tarihten önce doğduğunu düşündürmektedir. Kendisine, Kur'ân ve kıraat ilmindeki yetkinliğinden dolayı "el-Kârî" lakabı verilmiştir. Geçimini, istinsah ettiği Mushaf nüshalarını satarak sağlamış; hatta bazı rivayetlere göre bu nüshalardan birini infak etmiştir. Hat sanatında da usta olan el-Kârî, kendine özgü bir imlâ tarzı geliştirmiş ve bu tarz, "Ali el-Kârî hattı" olarak bilinir hâle gelmiştir.⁵

1.1. Fethu'l-Muğatta'ya Genel Bakış

Ali el-Kârî'nin *Fethu'l-Muğatta* adlı eseri, şekil, tarz, muhteva ve hacim açısından incelenmeye değer orijinal bir şerhtir. Eser, Ali el-Kârî'nin geniş ilmî birikimini yansıtır ve sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Bugün yeterince tanınmasa da birçok hadis ve fıkıh âliminin görüşlerini içerir ve müellifin kendi yorumlarıyla zenginleşmiştir. Eser, orta hacimli olup metin ve şerhi bir arada sunan memzûc bir şerh tarzında yazılmıştır.

Müellif, şerhine kısa bir mukaddimeyle başlasa da eserini yazma amacını, metodunu veya telif ediliş sebeplerini ayrıntılı olarak açıklamamıştır. Yalnızca giriş paragrafında, "*Bu şerh; Muhammed b. Hasan rivâyetli Muvatta kitabının bazı müşküllerini izah eden kıymetli ve latif bir şerhtir.*" ifadesiyle amacını belirtmiştir.⁶

Yazar, eserini yazma nedenlerini, başka bir eseri olan Mişkâtü'l-Mesâbih şerhindeki gerekçelere benzetmektedir. Bu gerekçeler şunlardır:

Hadis ilmine olan ilginin azalması ve toplumdaki sorunlara Kur'ân ve Sünnet ışığında çözüm arayışı, Hanefîlerin "Ehl-i Rey" olarak görülmesi ve sahîh hadislerle çeliştiği yönündeki yanlış algıyı düzeltmek, Hanefî mezhebinin delillerini ortaya koymak.⁷

Eser, besmele, hamdele ve salve ile başlayan geleneksel bir mukaddimeye sahiptir. Ali el-Kârî, mukaddimede kendi ismini belirtmiş, İmam Muhammed ve İmam Mâlik'in faziletlerini övmüş; ayrıca İmam Mâlik'in ilim aldığı hocalar ile öğrencilerinden bahsetmiştir.⁸ Şerhin başlangıcında hedef kitle, yöntem ve kaynaklar hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Eserin tam olarak ne zaman yazılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte, 1013/1604 yılında Mekke'de tamamlandığı belirtilmiştir.⁹

²İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 2/278; Kutlay, Halil İbrâhim, *el-İmâm Ali el-Kârî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, (Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1987), 13.

³Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/268-420; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı İmparatorluğu* (Ankara, y.y.,1977), 93-100; Tahsin Yazıcı, "*Safeviler*", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1978); Yegane Çağlayan & Erhan Çağlayan "*Şeref Han'ın Şerefnâme Eserinde 1524-1590 Yılları Safevî-Osmanlı Münasebetlerinin Tasvirine Dair*" Tarih Okulu Dergisi (TOD) Haziran 2020 Yıl 13, Sayı XLVI, ss.1589-1604; Kutlay, *el-İmâm Ali el-Kârî*, 13; İpşirli, 1980, 214-21 5; W. Berthold, "*Şeyhaniler*", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1978. İA XI, 450.

⁴Turan Abdulkaki, *Aliyyü'l-Kârî'nin Hayatı, Eserleri ve Envâru'l-Kur'ân Esrarı'l-Furkan Adlı Tefsirindeki Metodu*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum 1981), 24.

⁵Muhammed Abay, "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi", *Usul Dergisi, İslam Araştırmaları*, sayı: 23 (2015/1), 7- 44.

⁶Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/109.

⁷Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker*, (Lübnan/Beyrut Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam), 117.

⁸Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/3.

⁹Bilgin Orhan, "Ferağ Kaydı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995)12 /356.

Ali el-Kârî, eserin hâtimesinde bu bilgiyi, “Bu şerh, Mekke-i Mükerrreme’de Cemâziyelâhir ayının ortasında bir cuma günü, hicretin 1013 senesinde müellifin kendi eliyle tamamlanmıştır.” şeklinde açıkça ifade etmiştir.¹⁰ Bu ifade, eserin bizzat kendisi tarafından kaleme alındığını göstermektedir.

İslâm literatüründe eserlere isim verilirken pek çok hususa dikkat edilmiştir. Ancak yapılan araştırmalara göre *Fethu’l-muğatta şerhu’l-Muvatta*’nın, Ali el-Kârî tarafından konulmuş özel bir adı yoktur. Müellifin tevazu göstermesi veya eserine isim verme gereği duymaması, eserin isimsiz kalmasına sebep olmuş olabilir. Eseri çoğaltan müstensihler ve neşreden âlimler, mukaddimedeki bilgilerden hareketle esere farklı isimler vermiştir. Bu durum, eserin kütüphane kataloglarında dört ayrı isimle yer almasına yol açmıştır:

Fethu’l-Muğatta şerhu’l-Muvatta

Şerhu Muşkilâti’l-Muvatta

Şerhu ‘Alî el-Kârî ‘alâ Muvatta’i İmâm Mâlik

Şerhu’l-Muvatta’ bi-Rivâyeti’l-İmâm Muhammed.¹¹

Bu isim çeşitliliğine rağmen, eserin Ali el-Kârî’ye aidiyeti konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Bu durum, el yazması nüshaların yaygınlığı, müellifin mukaddimedeki şahadeti, diğer âlimlerin alıntıları ve biyografi yazarlarının görüşleri gibi kanıtlarla desteklenmektedir.¹²

Ali el-Kârî’nin eserindeki özgün yaklaşımını tam olarak ortaya koymak amacıyla, onun şerh metodolojisinin hem ortak noktalarını hem de özgün yönlerini örnekler ışığında tespit etmek faydalı olacaktır.

1.2. Ali el-Kârî’nin Şerh Metodu

Şerh, bir metnin anlamını açıklamak, yorumlamak ve derinlemesine incelemek anlamına gelir.¹³ İslâm dünyasında önemli bir yazım türüdür. Farklı türleri ve amaçları vardır.¹⁴ Hadis şerhi ise, hadis metnlerinin dil, tarih, fıkıh ve tefsir gibi farklı ilimlerle ilişkilendirilerek anlamlarının ortaya çıkarılması sürecidir. Şerh metodunun amacı temelde şu şekilde ifade edilebilir: Hadis metnlerinin zâhirî ve bâtınî anlamlarının doğru bir şekilde belirlenmesi, aynı hadisin farklı rivâyetlerinin karşılaştırılması ve en güvenilir olanının tespiti.

Hadis literatüründe şerh ve haşiye telif geleneği de el-Muvatta’ ile başlayıp yaygınlaşmıştır. Hatta sistematik olmayan şerh örnekleri olarak kabul edilen garîbu’l-hadis hakkında ilk konuşanların Şu’be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777) ve İmâm Mâlik olduğu söylenebilir.

Ali el-Kârî, Muvatta’ı şerh ederken farklı yöntemleri harmanlamış ve kendine özgü bir metot ortaya koymuştur. Bu eser, İmâm Muhammed’in Muvatta nüshası üzerine yazılan ilk şerh olması bakımından özgün bir nitelik taşır. Müellif, Muvatta’daki 1008 rivâyeti teker teker incelemiştir. Ali el-Kârî, hadisleri detaylı bir şekilde yorumlarken kimi zaman sadece birkaç kelimeyle yetinmiştir. Altı hadis ise hiç izah edilmeden geçilmiştir.

Şerh metoduna dair yaklaşımını şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

¹⁰ Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/109.

¹¹ Brockelman, *Tarihu’l-Edebi’l-Arabî*, 3/278; ‘Aîşe bint. Mustafa eş-Şinkîti, *Tahkiku Şerhu Muvatta’i Mâlik bi Rivâyeti Muhammed b. Hasan el-Molla ‘Aliyyu’l-Kârî* (Medine: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), 41,

¹² Şinkîti, *Tahkiku Şerhi Muvatta’i Mâlik*, 41.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, شرح maddesi; Mustafa b. Şemseddîn el-Karahisarî, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1321/1903), شرح maddesi, s. 543

¹⁴ Selman Yeşil, *Biçim ve Muhteva Açısından Klasik Dönem İslam Dünyasında Kitap* (Ankara: Sonçağ Akademisi, 2021) 108-110.

1.2.1. Garîb Kelimeleri İzah Etmesi

el-Kârî, eserinde *Muvatta*'daki bâb başlıklarında geçen garîb kelimeleri şerh etmiştir. Bu başlıkları açıklarken kelimelerin gramer, fıkıh veya lugavî anlamlarına odaklanmıştır. Müellif, zaman zaman bu başlıkları âyetler veya diğer sahîh rivâyetlerle de desteklemiştir. Ali el-Kârî, hadislerin şerhine başlarken öncelikle bâb başlığında lugavî ve fikhî açılardan açıklanması gereken hususlar varsa bunları izah etmiştir. Örneğin “Velâ Hakkının Satışı” adlı bâb başlığında geçen “الولاء /el-Velâ” kelimesindeki “و” harfi fethalıdır, “lâm” harfi ise uzatmalıdır. Lügavî olarak velâ, “yardımlaşma” ve “dayanışma” anlamına gelir. Fikhî olarak ise bir kimsenin âzâd edilmesi veya mevâlât yoluyla elde edilen velâ hakkını ifade eder. Aynı zamanda sözleşmeden doğan hükûmî bir akrabalık bağı olup azatlısını evlendirmede, ona mirasçı olmada veya cenazesinde bulunmada sebep olan bir bağdır. Bir hadiste, “Velâ hakkı onu âzâd edene aittir.” ifadesiyle bu hükûm açıkça belirtilmiştir.¹⁵ şeklindeki açıklamaları buna örnektir. Taberânî (ö. 360/971) ve Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855) bu hadisi Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) tarikiyle rivâyet etmiştir.¹⁶

Şârihin şerhinde kullandığı bir diğer yöntem de konu başlıklarında geçen kelimelerin anlamını derinlemesine araştırmasıdır. Kelimelerin detaylı incelenmesi kıraat ilmi dolayısıyla da Kur’ân tefsiri açısından da oldukça önemlidir. Bu bağlamda Şârih, özellikle “Kitâbu’n-Nikâh” başlığını dil ve İslâm hukuku açısından ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Müellif, bu başlığın Arapça kökenli kelimelerinin anlamlarını titizlikle değerlendirmesinin yanı sıra farklı İslâm mezheplerinin nikâh kavramını nasıl yorumladığını da karşılaştırmalı bir şekilde sunarak çalışmasına derinlik katmayı amaçlamaktadır. Konu hakkında verdiği şu bilgileri örnek göstermek mümkündür: “*Nikâh kelimesi; lügavî olarak cimayı, mecaz olarak akdi ifade eder. Her iki anlamı müsterek ifade ettiği de söylenmiştir. Nikâh fikhî olarak; cima hakkını elde etmek için yapılmış akdin hakikatini ifade eder.*”¹⁷

Ali el-Kârî, eserinde, bâbların sonlarında “İşlerin iç yüzünü en iyi Allah bilir” diyerek şerhi noktalar.¹⁸

Hadis metnindeki okunuşu güç veya ihtilaflı kelimeleri titizlikle belirlemiş, bu kelimelerin doğru okunuşlarını ve anlamlarını açıklamıştır.¹⁹ Bu amaçla kelimelerin harekelendirilmesi gerekliliği konusunu da ele almıştır. Bu konuda Râmhürmüzî (ö. 360/971) de lafızların zabtını hadis usûlünün epistemolojik temellerinden biri olarak değerlendirmiş; gerek râvilerin seçiminde gerek metin kritiğinde bu ilkenin merkeze alınması gerektiğini savunmuştur.²⁰

Yazar, kelime izahlarında el-Cevherî’nin *Tâcü’l-luga* ve el-Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *el-Ğâmûsü’l-muhî* adlı eserlerinden faydalanmıştır. Ali el-Kârî şerhinin önemli bir özelliği de fıkıh ağırlıklı bir şerh olmasına rağmen hadis metnlerinde geçen yeme-içme, giyim-kuşam ve kültürel unsurlarla ilgili geniş bilgiler vermesidir. Hatta bu bilgileri birçok sözlüğe dayandırarak metni zenginleştirmektedir. Muhtemelen bu yaklaşımıyla hadis, fıkıh ve tefsir gibi yoğun ilim alanlarında okura nefes aldirmek ve metni daha anlaşılır kılmak istemiştir.

Misal olarak “Bal şerbeti ve mısır şırası içmek bâbı”nın muhtevasında rivâyet olunan bir hadiste Hz. Âişe şöyle demiştir: Hz. Peygamber’e bal şerbetinin hükmü soruldu. Allah Resûlü ise, “*Sarhoş eden her içecek haramdır.*” buyurmuştur.²¹ Rivâyette geçen içki çeşitlerini tahlil eder. Örneğin tîlâ’ (طلاء) kavramında Ali el-Kârî öncelikle lafzın zaptını yapar ve kaynatılmış üzüm suyundan elde edilen bir çeşit içki olduğunu *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs* üzerinden nakleder.²²

¹⁵ Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 3/212.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid. 50 Cilt. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1416/1995), 4/186.(NO. 17644).

¹⁷ Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 2/284.

¹⁸ Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 2/302.

¹⁹ Ahmet Taşdoğan, “Kıraat-Yorum İlişkisi Üzerine Bir Analiz: İsrâ Sûresi 16. Âyet Bağlamında Toplum Dönüşümünde Yöneticilerin Rolü”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Haziran2025), 244-262. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1634989>.

²⁰ Râmhürmüzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddissü’l-Fâsıl Beyne’r-Râvî ve’l-Vâ’î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. 3. Basım, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404/1984), 608.

²¹ Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 3/93.

²² Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 3/104.

Açıkladığı bir diğer kavram da el-bit' (البِتْع) maddesidir. Konu hakkında şu izahı yapar: “Bâ harfi kesreli, tâ harfi ise sükûn üzeredir.” Yemen’de baldan elde edilen bir çeşit içkidir.²³

Şârih, müşkil lafızları ve fikhî kavramları genellikle *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib* ve *en-Nihâye* gibi kaynaklardan faydalananarak açıklamaktadır. Buna şu örnekleri vermek mümkündür:

Ğubeyrâ: (غبيراء) İsm-i tasgîr vezninde memdûd bir isimdir. Habeşistan’da mısırdan yapılan bir tür içkidir. Resûlullâh yukarıda sayılan içkiler hakkında “sarhoş eden her içki haramdır”²⁴ hadisini söyleyerek evrensel bir kaide ortaya koymuştur.²⁵

İzâr (إزار): Belden aşağı giyilen elbisedir.

Burnus (برنس) Başlığı gövde kısmına bitişik bir giysidir.²⁶

1.2.2. Konuları Eleştirel Şekilde Ele Alması

Ali el-Kârî, doğru görmediği görüşleri eleştirmekten geri kalmamıştır. Şerhindeki eleştirilerini her zaman ilim ve edep çerçevesinde, saygılı bir dil kullanarak yapmıştır. Özellikle muhalif görüşlere karşı sergilediği saygılı tutum, ilmî tartışmanın seviyesini yükseltmiştir. Farklı mezheplere mensup kişileri, karışık görüşte olsalar bile küfürle itham etmekten özenle kaçınmıştır. Muhalif görüşleri çürütürken yaralayıcı veya dışlayıcı bir dil kullanmamış; aksine farklı görüşlerin olabileceğini kabul ederek kendi görüşlerine dayandırmıştır. Eleştirdiği bazı önemli isimler şu şekilde özetlenebilir:

H. Ömer’e Eleştirisi: Rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.), ihramlıların arasında yayılan hoş bir kokuyu fark edince bu kokunun kaynağını sormuş ve “Bu koku kimden geliyor?” diye merakını dile getirmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyân ise kokunun kendisinden geldiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), “لَعْنَرِي” (Ömrüme yemin olsun ki, evet senden geliyor) şeklinde bir ifade kullanmıştır.²⁷

Ali el-Kârî, yemin kavramına ilişkin yaklaşımında, Allah’tan başkası adına yahut kişinin kendi hayatı üzerine yemin edilmesini caiz görmeyerek, dolaylı bir üslupla Hz. Ömer’in ilgili ifadesini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu bağlamda o, söz konusu ifadenin dinî bağlayıcılığı açısından tartışmalı olduğunu ima ederek, yemin hukukunun temel ilkeleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgular.²⁸

Muâviye b. Ebû Süfyân’a Eleştirisi: Ali el-Kârî, eserlerinde Muâviye b. Ebû Süfyân’ın adını andığı pek çok yerde, ona ve babasına duyduğu saygıyı “Allah ikisinden razı olsun” ifadesiyle açıkça göstermiştir.²⁹ Bu saygılı yaklaşımına rağmen, eleştirilmesi gerektiğine inandığı durumlarda Muâviye b. Ebû Süfyân’ı çekinmeden ve açık bir dille tenkit etmekten de geri durmaz. Ali el-Kârî’nin Muâviye’ye yönelik eleştirilerine dair dikkat çekici örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri, Muâviye’nin altın ve gümüş bir kapıyı yüksek bir bedelle satmasıdır. Ebû Derda’nın bu işlemin İslâmî prensiplere aykırı olduğunu belirtmesine rağmen Muâviye’nin bu görüşte ısrarcı olması, Ali el-Kârî tarafından eleştirilmiştir. Kârî, bu ısrarın Muâviye’nin inatçılığından veya hatalı bir içtihattan kaynaklanmış olabileceğini ifade eder. Ancak güvenilirliğiyle tanınan sahâbî Ebû Derda’nın uyarısına rağmen Muâviye’nin kendi görüşünde sebat etmesinin doğru olmadığını vurgular.³⁰

Ali el-Kârî’nin bu yaklaşımı, sahâbîlerin de insan olmaları sebebiyle hata yapabilecekleri veya yanlış kararlar verebilecekleri yönündeki genel ilkesini yansıtır. Ancak Kârî’ye göre sahâbîlerin en belirgin özelliklerinden biri, kesinlikle yalan söylemekten uzak durmalarıdır.

Ebû Hanîfe’ye Eleştirisi: İlim ehlinin tarafsızlığını ilke edinen Ali el-Kârî, kalbinde müstesna bir yere sahip olan Ebû Hanîfe’yi dahi ilmî bir gereklilik gördüğünde eleştirmekten çekinmemiştir. Buna çarpıcı bir örnek, bir kadının eşine “Ey kevsec (28 dişli adam)!” demesi üzerine, kocanın da “Eğer ben kevsecsem sen benden boşsun” sözleriyle ortaya çıkan hukuki meseledir. Ebû Hanîfe’nin bu durumda

²³Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/93.

²⁴Müslim, “Eşribe”, 2/99, (2001).

²⁵Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/93.

²⁶Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/289.

²⁷Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/120.

²⁸Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/120.

²⁹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/239.

³⁰Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/237.

“Adamın dişleri sayılır, eğer 28 ise kevsectir.” şeklindeki zâhirî yorumuna Ali el-Kârî itiraz ederek şu değerlendirmeyi yapar:

“Kevsec kavramı yalnızca diş sayısı ile sınırlı tutulamaz; çenenin genel yapısı da bu tanımlı etkileyebilir. Ebû Hanîfe'nin sadece diş sayısını esas alması isabetli değildir. Zira yeminlerin yorumlanmasında niyet, zaman, mekân ve örf-âdet gibi unsurlar da belirleyici rol oynar.”³¹

Bu yaklaşımıyla Ali el-Kârî, hukuki meselelere daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini vurgular.

İmam Mâlik'e Eleştirisi: Ali el-Kârî, farklı mezheplerin büyük imamlarına duyduğu saygıyı muhafaza etmekle birlikte, ilmî birikimini ve kendi içtihadını ortaya koymaktan da geri durmamıştır. Nitekim İmam Mâlik'in namazlarda ellerin bağlanmaması yönündeki meşhur görüşüne karşı müstakil bir risâle kaleme alarak bu konudaki farklı yaklaşımını nazik bir üslupla dile getirmiştir.³² *Muvatta*'da yer alan bazı görüşlere katılamadığını belirten Ali el-Kârî, bu konudaki derinlemesine tartışmayı daha kapsamlı bir çalışmasına havale etmeyi tercih etmiştir. Bu tutumu, İmam Mâlik'e olan hürmetini koruma ve ilmî mülâhazalarını ayrı bir zeminde ele alma arzusunu yansıtır. Örneğin, İmam Mâlik'in domuz eti dışındaki yabancı hayvan etlerini mekruh saymasına karşılık Ali el-Kârî, daha kesin bir hükümle bu etlerin haram olduğunu savunmuştur. Bu görüşünü temellendirirken dikkat çekici bir şekilde İmam Mâlik'in kendi rivâyet ettiği bir hadisi delil olarak kullanmıştır. Bu yaklaşım, Ali el-Kârî'nin ilmî tartışmalarda tutarlılığı ve delil gücünü önemsediğini gösterir.³³

Ali el-Kârî'nin bu tür ilmî münazaralardaki temel gayesi, her zaman doğruyu ve hakikati bulmaktır. İster bir dilbilgisi kuralı ister bir mezhebin yerleşik görüşü olsun, yanlış veya eksik gördüğü her konuyu açıkça eleştirmekten çekinmemiştir. Görüşlerini sağlam delillerle desteklemesi ve kendi düşüncelerini net bir şekilde ifade etmesi, onu İslâm âlimleri arasında saygın ve mümtaz bir konuma yerleştirmiştir.

1.2.3. Râvîleri Tanıtması

Hadis ilmi alanında önemli bir konu olan râvî tanıtımı hususunda da kendine özgü bir metodu bulunan Ali el-Kârî, hadislerin güvenilirliğini tespit etmek ve okuyucuyu bilgilendirmek için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Şârih, râvî tanıtımını kimi yerde geniş, ancak genellikle muhtasar bir şekilde yaparken farklı usullerden yararlanmıştır. Ali el-Kârî, râvîlerin doğum yerleri, yaşamları, ilim tahsilleri ve diğer âlimlerle ilişkileri gibi biyografik bilgileri vererek okuyucunun râvî hakkında daha kapsamlı bir bilgiye sahip olmasını sağlar. Ayrıca râvîlerin güvenilirlik derecelerini belirtirken hadis âlimlerinin görüşlerine başvurur ve sika (güvenilir), zayıf veya mecrûh gibi terimleri kullanarak râvînin durumunu açıklar. Bunun yanı sıra râvîler arasındaki ilişkileri ve talebe-hoca bağlarını ortaya koyar. Böylece hadislerin nesilden nesile nasıl aktarıldığı daha iyi anlaşılır.³⁴

Ali el-Kârî'nin râvîleri açıklarken kullandığı metoduna dair şunları söylemek mümkündür: Râvînin isminin ilk geçtiği yerde hayatına ilişkin bilgi verdikten sonra, diğer yerlerde yalnızca ismini söylemekle yetinmiştir. İsnaddaki her râvîyi ilk geçtiği yerde tanıtan Ali el-Kârî, aynı râvî tekrar geçtiğinde önceki bilgiyi hatırlatarak gereksiz tekrara düşmemiştir. Bu yöntem, ilk bakışta eserin hacmini genişletmemek açısından önemli bir özellik gibi görünse de kullanışsız bir yön de taşır; zira râvînin ilk geçtiği yeri bulmak herkes için kolay değildir. Misal olarak, ilk hadisin senedinde geçen üç râvîyi tanıtırken şu ifadeleri kullanır:

“Muhammed b. el-Hasan, Hanefilerin meşhur imamıdır. Hakkında çok kıymetli menkıbeler vardır. İlmi mertebesi yücedir.”³⁵

Mâlik b. Enes meşhur tâbiîndendir; bazı âlimler onun Tebeü't-Tâbiîn'den olduğunu da söylemiştir. Bazı sahâbeye ulaşmıştır. Örneğin Ebû't-Tufeyl (ö. 100/718-19) gibi sahâbîlerle görüşmüştür. Yine rivâyet edilir ki Âişe bnt. Ebî Vakkas'tan hadis nakletmiştir. Onun sahâbîliği sabit

³¹ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/14.

³² Ali el-Kârî, *Şifâu's-Sâlik fî İrsâli Mâlik*: Mâliki mezhebinde kıyamdayken ellerin göbek altında tutulması veya yanlara salınması ile ilgili konu tartışılmıştır.

³³ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/160.

³⁴ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/112-113-144; 2/465; 3/37; 242

³⁵ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/112.

olduğundan, bu durum Mâlik'in tâbiîn kuşağından olduğunu gösterir. Nitekim Ebû Hanîfe de tâbiîndir. Ben onun tâbiînliğini Müsnedü'l-En'âm Şerhu Müsnedi'l-İmâm adlı eserimde beyan etmiştim.³⁶

Yezîd b. Ziyâd (Mevlâ Benî Hişâm) 84/683 yılında vefat etmiştir. Mâlik, Yezîd'den doğrudan, diğer râvîlerden ise vasıtalı olarak rivâyet etmiştir. Aslen Şamlıdır. Zührî ve Süleyman b. Habîb'ten hadis rivâyet etmiş; kendisinden ise Vekî' ve Ebû Nu'aym rivâyette bulunmuştur.³⁷

Râvînin ismi, künyesi gibi hususlarda ihtilaf varsa Ali el-Kârî bu konuda bilgi aktarır ve bazen en doğru görüşü de nakleder. Râvîlerle ilgili bilgi verirken bazen rical kaynaklarını kullanmak yerine doğrudan *Fethu'l-Bârî* adlı eserden faydalanır. Bu yaklaşım, onun râvî bilgilerini aktarırken hem kaynak çeşitliliğine başvurduğunu hem de güvenilir temel eserlerden istifade ettiğini göstermektedir.³⁸ Aynî'nin *Umdetü'l-Kârî'si*, Süyûtî'nin "*Tenvîrü'l-Havâlik'i*"³⁹, İbn Abdülber'in *Temhid* ve *İstizkâr*'ı, el-Bâcî'nin *el-Münteka'sı*, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-Kabes*'i gibi hadis şerhlerinden, Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Nasbü'r-Râye* gibi tahrir çalışmasından, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşaf* gibi tefsir eserlerinden, Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) *el-Mebusut* gibi fıkıh kitaplarından yararlanabilmektedir. Râvî isimlerinin okunuşlarını izah ederken *Tehzibü'l-Luga*"dan yararlanmıştır. *Mişkâtü'l-Mesâbih* râvîlerini değerlendirirken; *İkmâl fî Esmâi'r-Ricâl* eserinden de alıntılar yapar.⁴⁰

Şârih şekil itibarıyla benzer olan kelimelerin yanlış telaffuz edilmemesi amacıyla râvîlerin isimlerinin zabtına önem göstermiştir. Bu tür açıklamalarına örnek olarak şu durumlar zikredilebilir:

Ebû İshâk es-Sebiî (ö. 127/745): السبيعي "es-Sebiî: Sîn harfi fethalı, bâ harfi ise kesrelidir; meşhur kıraat bu şekildedir. Osman b. Affân döneminin ikinci senesinde doğmuş ve hicrî 129 yılında vefat etmiştir."⁴¹

Ebû Said el-Makburî (ö. 100/718-19) ; (المقبري) Bu râvî sıkça kabir ziyareti yaptığından ya da ölümü çok mülâhaza ettiğinden veya Hz Ömer döneminde kabir kazma görevi yaptığından bu lakabı almış ve oğlu İbn Said'de el-Makburî diye nisbet edilmiştir.⁴²

"Ümmü Hânî (ö. 50/670'ten sonra): (ام هانئ) Peygamber'in amcası Ebû Talib'in kızıdır.⁴³ şeklinde kısa bir bilgilendirme yapar. Bu isim Anadolu'da "Ümmühan" olarak karşılık bulmuştur.

Görüldüğü üzere, Ali el-Kârî bu zabt anlayışını şerhi boyunca sürdürmüştür. Eserin genelinde ismi ve künyesi konusunda ihtilaflı olan râvîler hakkında hareke ve telaffuz bakımından pek çok açıklamanın yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu açıklamalar kimi zaman bir harfin ismi ve noktalarının belirtilmesi şeklinde olurken, kimi zaman da hareketlerin doğru tespit edilmesini amaçlamaktadır. Özellikle isnadda geçen râvînin doğru tespiti, hadisin sıhhatini doğrudan etkileyen bir unsur olduğundan zabtın önemi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ali el-Kârî, hadislerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla râvîlerin yaşamlarını, ilim seviyelerini ve güvenilirlik derecelerini titizlikle incelemiştir. Bununla birlikte, eserinde özellikle tâbiîn râvîlerine özel bir vurgu yaptığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, bazı tâbiîn râvîleri hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler gösterilebilir.

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742): "شهاب" kelimesinin ilk harfinin kesralı, "الزهري" kelimesinin ilk harfinin ise ötreli olduğunu belirterek kelimenin doğru telaffuzuna dikkat çeker. Kılâb kabilesinin Zühre koluna mensup olan İbn Şihâb ez-Zührî ismiyle meşhur olmuştur. Tam adı Ebû Bekir Muhammed b. Mesleme b. Abdullah b. Şihâb'dır. Dinî ilimlerde, özellikle hadis ve fıkıh alanında Medine'nin önde gelen âlimlerinden biridir. Tâbiîndendir. Birçok sahâbiden rivâyette bulunduğu gibi kendisinden de pek çok kişi hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴

³⁶Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/113.

³⁷Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/113.

³⁸Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/153.

³⁹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/153.

⁴⁰Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/182.

⁴¹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/176.

⁴²Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/176-179.

⁴³Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/305.

⁴⁴Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/118.

Safvân b. Süleym (ö. 132/749): Medineli değerli bir tâbiündür ve Mâlik'in hocalarındandır. Allah'ın sâlih kullarından biri olarak tanınmıştır. Rivâyete göre kırk yıl boyunca yanını yatağa vermemiş, alını secdeden dolayı nasır bağlamıştır. Ayrıca sultanın hediyelerini kabul etmezdi.⁴⁵

Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*'da hadislerin güvenilirliği konusunda detaylı bir incelemeye girmeyip genellikle güvenilir kabul edilen Muvatta' hadislerine odaklanır. Bununla birlikte, hadis rivâyet eden kişileri (râvîleri) hadis ilminin temel prensipleri çerçevesinde tanıtır. Bu tanıtımlarda râvîlerin tam isimleri, künyeleri ve yaşadıkları dönem gibi bilgilere yer verir. Ayrıca onların güvenilirliklerini (adâlet ve zabt) cerh ve ta'dîl kriterlerine göre değerlendirir; diğer âlimlerin görüşlerini de aktararak râvîleri sika (güvenilir), zayıf veya metruk gibi kategorilere ayırır. Bu yöntemle Ali el-Kârî, râvî tanıtımlarında klasik hadis metodolojisini takip eder.

1.2.4. Mezhep Görüşlerini Delilleriyle Sunması

Ali el-Kârî, şerhinde farklı mezheplerin görüşlerini aktarırken bu görüşlerin dayandığı Kur'an, Sünnet, sahâbe ve tâbiîn sözleri gibi güvenilir kaynakları da titizlikle sunar. Bu yaklaşımı, okuyucunun farklı görüşlerin sağlamlık derecesini kendi değerlendirebilmesine imkân tanır.⁴⁶ Örneğin, Ramazan ayında "Orucu Kasten Bozmak" konusundaki hadisi şu şekilde ele alır: *Bir adam Ramazan'da orucunu bozunca Resûlullâh (s.a.v.) ona bir köle âzat etmesini, buna gücü yetmezse iki ay kesintisiz oruç tutmasını, buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurmasını emretmiştir. Adamın "Bulamam" demesi üzerine Resûlullâh getirilen bir sepet hurmayı "Al, bunu sadaka olarak ver" buyurmuştur. Adamın "Yâ Resûlallah, buna benden daha muhtaç kimse yok" demesi üzerine Resûlullâh gülümseyerek "Onu ye" buyurmuştur.*⁴⁷

Bu hadis ışığında mezhep imamları, orucun kaza ve kefareti konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefî Mezhebi: İmam Muhammed'e göre Ramazan'da kasten yeme, içme veya cinsel ilişkide bulunma durumunda o günün kazası ve zıhar kefareti (köle âzat etmek, iki ay kesintisiz oruç tutmak veya altmış fakiri doyurmak) gerekir.

Şâfiî ve Hanbelî Mezhepleri: Bu mezheplere göre orucun kazası ve kefareti sadece cinsel ilişkide bulunma durumunda gerekirken, kasten yeme ve içme durumunda kıyasa aykırı olarak kefaret gerekmez.

Mâlikî Mezhebi: Unutarak yeme ve içme durumunda kefaret değil, yalnızca kaza gerekir.

Evzâî ve Leysî Mezhepleri: Unutarak cinsel ilişkide bulunma durumunda kaza gerekirken, yeme ve içme durumunda kaza da gerekmez.⁴⁸

Hanbelî Mezhebi: Unutarak cinsel ilişkide bulunma durumunda kaza ve kefaret gerekirken, yeme ve içme durumunda ne kaza ne de kefaret gerekir.

Ali el-Kârî, mezheplerin bu farklı görüşlerini aktardıktan sonra, İbn Hibbân ve İbn Huzeyme'nin sahih adlı eserlerinde, ayrıca Hâkim en-Nisâbü'rî'nin de Müslim'in şartlarına göre sahih olarak nitelediği, Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadisle konuyu özetler.⁴⁹

Ali el-Kârî, eserlerinde mezheplerin görüşlerini tarafsız biçimde aktarır; ardından Ebû Hanîfe'nin görüşünü destekleyen aklî ve naklî deliller sunarak kendi tercihini belirtir. Bu süreçte bazı görüşleri tafsılatlı biçimde açıklar, bazılarını ise eleştirir. Hadislerin fikhî boyutlarını inceleyerek, ihtilafli konularda mezheplerin kaynaklarına başvurur ve konuyu derinlemesine ele alır. Genellikle Hanefî mezhebinin görüşünü tercih ederek tartışmayı sonuçlandırır.⁵⁰

⁴⁵ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/428.

⁴⁶ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/295.

⁴⁷ Buhârî, "Savm", 30; Müslim, "Sıyâm", 81 (1111); Ebû Dâvûd, "Sıyâm", 37 (2390); Tirmizî, "Savm", 28 (724); İbn Mâce, "Sıyâm", 14 (1671); Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/43.

⁴⁸ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/45.

⁴⁹ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/43.

⁵⁰ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/64-65.

Ali el-Kârî, Hanefî mezhebi içinde yetişmiş olsa da hadis ilmine olan vukûfiyetiyle dikkat çeken bir âlimdir. Hanefî fıkhnın temelini oluşturan hadisleri titizlikle incelemiş ve bu hadisleri fikhî meselelerle ilişkilendirmiştir. Özellikle Hanefî mezhebi ile hadislerin yorumlanması konusunda ortaya çıkan farklılıkları çözümlmek için diğer mezheplerin görüşlerini de değerlendirerek daha kapsamlı bir analiz sunmuştur. Bu yaklaşımıyla Ali el-Kârî, hadis ve fikhî ilimleri arasında köprü kurmuş ve Hanefî fıkhnın temelini daha sağlam bir zemine oturtmuştur.

1.2.5. Mezhep İçi Görüşlere Değini

Ali el-Kârî, eserinde sadece mezhep imamlarının görüşlerine yer vermez; bunun yanı sıra mezhepte öne çıkan görüşlere ve fetvalarda tercih edilen âlimlerin kanaatlerine de değinir. Hanefî olan Ali el-Kârî, mezhep içi ihtilaflarda çoğunlukla Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimserken, nadiren de olsa diğer âlimlerin görüşlerini tercih ettiği olmuştur. Örneğin, ikinci vaktinin girişi konusunda tartışılan asr-ı evvel ve asr-ı sâni meselesinde Ali el-Kârî, Ebû Hanîfe'nin görüşünü "ihtiyata ve fazilete daha uygun" diyerek tercih etmiştir.⁵¹

Ali el-Kârî özellikle hadislerin hükümleri üzerinde durmakta ve Hanefî mezhebi ile diğer mezheplerin görüşleri arasında mukayeseler yapmaktadır. Şerhinde fikhî meselelerin tamamında Hanefî mezhebini müdafaa eden Ali el-Kârî, mezhebin görüşlerini "bize göre" ('indenâ) tabiriyle aktarmaktadır. Müellif, sıklıkla Ebû Hanîfe'nin görüşlerine atıfta bulunduğu gibi, varsa Ebû Hanîfe ile diğer Hanefî mezhebi imamları arasındaki görüş farklılıklarını da belirtir. Bu meyanda kendilerine atıfta bulunduğu mezhep içi âlimlerden bazı örnekler verilebilir.

Özellikle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bu konuda dikkat çeker. Ali el-Kârî, bazı meselelerde kendi döneminin sosyo-kültürel şartlarını dikkate alarak Ebû Hanîfe'nin görüşü yerine İmam Muhammed'in fetvasını tercih etmektedir. Şerhinde dönemin toplumsal yapısına dair tahlil ve değerlendirmelere yer verir. Bu duruma önemli bir örnek olarak o dönemde Mekke toplumunda nebîz içmenin yaygın olması gösterilebilir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, nebîz içmeyi helâl saymış; onu içip de sarhoş olmayana had cezası uygulamamışlardır. Buna karşılık İmam Muhammed, "Az veya çok olsun, sarhoş etsin ya da etmesin nebîz içene had cezası gerekir" görüşünü savunmuştur. Ali el-Kârî, bu görüşün kendi zamanındaki sosyal şartlar dikkate alındığında daha uygun olduğunu belirterek İmam Muhammed'in kavlini tercihe şayan bulur. Şârih, kendi döneminin sosyo-kültürel gerçekliğini göz önüne alır ve bu durumu insanların nebîz maksadıyla bir araya gelerek eğlenceye yönelip günah işlemeleriyle açıklar.⁵²

İstisnâlı satışla ilgili olarak "Ruviye 'an Muhammed rahimehullah ve huve'l-asah ve aleyhi'l-fetvâ" (Muhammed'den böyle rivâyet edilmiştir; en sahîh görüş budur ve fetva da buna göredir) ifadesini kullanarak, mezhep içi ihtilaflarda zaman zaman Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin görüşünü tercih ettiğini açıkça ortaya koymuştur.⁵³

Ali el-Kârî'nin şerh boyunca nakilde bulunduğu Hanefî mezhebi dışındaki önemli isimlerden biri de İmam Şâfiî'dir. Müellif, Şâfiî'nin kavli kadîm ve kavli cedîd olarak bilinen iki farklı görüşüne atıflarda bulunmuştur.⁵⁴ Bu bağlamda, şerhinde yer verdiği bazı açıklamalar buna örnek teşkil etmektedir:

"Ateşin Değdiği Şeyleri Yemekten Dolayı Abdest Almak" bâbında geçen bir hadiste Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: "Ebû Bekir es-Siddîk'ı et yerken gördüm. Sonra kalktı ve abdest almadan namaz kıldı."

Bu konuda imamlar ihtilaf etmiştir. Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'nin kavli cedîd'ine göre, ateşte pişirilmiş gıdaların tüketimi abdesti bozmazken; Şâfiî'nin tercih edilen kavli kadîm'ine göre ise, ateşte pişirilmiş gıdaların tüketimi abdesti bozar.⁵⁵

⁵¹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/117.

⁵²Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/105.

⁵³Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/162.

⁵⁴Abdurrahman Güneş, "İmâm Şâfiî'nin Kavli Kadîm ve Kavli Cedîd'inin Oluşmasına Etki Eden Sosyal Faktörler" *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt,10 Sayı, 1(Bahar 2019), 170.

⁵⁵Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/140.

Bir başka örnek ise şöyledir: “Toprak ile Teyemmüm Almak” bâbında geçen bir rivâyette, Abdullah b. Ömer bineğinden inmiş, temiz toprak ile teyemmüm almış, yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini mesh etmiş, ardından namazını kılmıştır.⁵⁶

Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'nin kavî-i cedîd'ine göre, yüze ve kollara mesh için yere birer defa vurmak farzdır. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise ilk vuruş farz, ikincisi ise sünnettir.⁵⁷

Ali el-Kârî, şerhinde mezheplerin görüşlerini naklederken genellikle kaynak belirtmez. Ancak şerhin bazı bölümlerinde mezheplerin önde gelen âlimlerini ismen veya eserlerini doğrudan zikrettiği de olmuştur.⁵⁸

1.2.6. Alıntılarında Kaynak Göstermesi

Bilimsel çalışmalar sürekli bir gelişim süreci içindedir. Bu süreçte önceki çalışmalardan yararlanmak kaçınılmazdır. Ancak başkasının ortaya koyduğu bir çalışmadan faydalanıldığında, kaynağın belirtilmesi bilimsel etik açısından büyük önem taşır. Bu durum hem bilginin test edilebilirliğini sağlar hem de diğer bilim insanlarının emeğine saygı anlamına gelir. Bu etik ilke hem geçmişte hem de günümüzde vurgulanmıştır.

İslâm dünyasında da bir fikrin veya buluşun sahibine nispet edilmesi önemli görülmüştür. Eserlerde başkasına ait bilgilere genellikle yer verilmiş olsa da, kaynak gösterme yöntemleri farklılık arz etmiştir. Genel olarak iki tür alıntı yöntemi kullanılmıştır: Direkt ve dolaylı alıntı. Direkt alıntıda, kaynağın sözleri aynen aktarılırken; dolaylı alıntıda ise kaynağın fikirleri yazarın kendi ifadeleriyle aktarılır. Ali el-Kârî, Mutarrizî'den (ö. 610/1213) alıntılar yaparken çoğunlukla dolaylı alıntı yöntemini tercih etmiştir. Ancak bazı yerlerde “قال سيبويه” (Sîbeveyh dedi ki) ifadesiyle doğrudan alıntıya da başvurmuştur.⁵⁹

Farklı sahalara ait geniş bir kaynak yelpazesinden yararlanması, bir esere başlı başına değer katar. Ali el-Kârî, başta Kur'ân-ı Kerîm ve Kütüb-i Sitte olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, usûl, tasavvuf, akâid, kelâm, tabakât, tarih, Arap dili ve edebiyatı, lügat ve hayvanlar âlemine dair kaynaklardan istifade etmiştir. Hadisleri açıklarken hem kendisinden önceki şerhlere ve temel kaynaklara hem de çağdaşı âlimlerin eserlerine başvurmuştur.⁶⁰ Özellikle şerh ettiği Muvatta'nın diğer şârihlerine daha fazla başvurmuştur. Genel olarak Ali el-Kârî, eserinde yaklaşık yüz seksen farklı kaynaktan istifade etmiştir. Onun mütekaddimûn kaynaklarda yer alan bilgileri müteahhirûn kaynaklardan aktarması ise bazı eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştiriler, kronolojik bir sıra izlememesi ve dönemin genel kaynak kullanım yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Ancak günümüzdeki gibi elektronik kaynakların bulunmadığı bir dönemde yaşadığı göz önüne alındığında, şârihin asıl kaynağa dolaylı yollardan ulaşması hızlı ve pratik bir yöntem olarak değerlendirilebilir.⁶¹

Ali el-Kârî, hadisleri şerh ederken faydalandığı kaynakların ve müelliflerin isimlerini her zaman açıkça zikretmemiştir. Bu durum, içinde bulunduğu şerh geleneğinin ve yaşadığı dönemin ilmi uygulamalarının bir sonucudur. O, çoğunlukla yalnızca müellifin adını veya kitabın adını, bazen de her ikisini birlikte zikrederek birçok kaynaktan kelime açıklamalarında ve muhteva değerlendirmelerinde istifade etmiştir.

Ali el-Kârî'nin kaynaklardan yaptığı alıntılar genel olarak dört başlıkta toplanabilir:

- Hem müellifin hem de eserin adını belirterek yaptığı iktibaslar.
- Sadece müellif ismini zikredip eser adını vermeden yaptığı iktibaslar.
- Sadece eser adını zikredip müellif adını vermeden yaptığı iktibaslar.
- Müellifin ismini belirtmeden “kîle” ifadesiyle yaptığı dolaylı iktibaslar.

⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, I, 150 (1756); Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, I, 197 (753).

⁵⁷ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/140, 188; 2/359-374; 3/240.

⁵⁸ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/140, 188; 2/359-374; 3/240.

⁵⁹ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/156.

⁶⁰ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü*, 2/174.

⁶¹ Mustafa Macit, *Hadis Şerh Literatürü*, 2/174.

Ali el-Kârî'nin kaynak kullanımında oldukça titiz davrandığı görülmektedir. Onun, alıntılarının başlangıç ve bitişini göstermek için “قال فلان” ve “انتهى” ya da “نكره فلان” gibi tabirleri kullanması, okuyucunun metni takip etmesini kolaylaştıran önemli bir özelliktir. Birçok klasik eserde alıntıları izlemek okuyucu için zorlayıcı olabilirken, Ali el-Kârî'nin bu yöntemi dikkatli bir şekilde uygulaması, eserinin güçlü yönlerinden biri olarak öne çıkar. Ayrıca, onun hadisleri naklinde “emanet” ilkesine büyük özen göstermesi, ilmî titizliğinin bir göstergesidir.⁶²

Ali el-Kârî, eserlerden alıntı yaparken farklı yöntemler kullanmıştır. Eğer şârih alıntıya “kâle es-Süyûtî” veya “kâle en-Nevevî” gibi ifadelerle başlıyorsa, önce alıntının yapıldığı eserin ya da müellifin adını belirtir, ardından ilgili konudaki alıntıyı aktarır. Alıntının sona erdiğini göstermek için “intehâ” gibi ifadeler kullanır.

Buna karşılık, eğer “zekerahu es-Süyûtî” veya “zekerahu en-Nevevî” gibi ifadeler kullanıyorsa, önce alıntıyı yapar; ardından “zekerahu” ifadesiyle alıntının kaynağını veya müellifini belirtir ve alıntının bittiğini bu şekilde gösterir.⁶³

Şârih, bazı alıntılarda eserin adını ve yazarını açıkça belirtmiştir. Buna şu örnek verilebilir: *Resûlullâh'ın “Velâ, nesep gibi bir tür yakınlık bağıdır. Satılamaz ve hibe edilemez”* hadisini eş-Şemunnî Şerhu'n-Nikâye adlı eserinde “Velâ” bâbında rivâyet etmiştir. Aynı hadisi en-Nevevî de Tehzîbü'l-Esmâ'da nakletmiştir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin de bu rivâyeti eş-Şâfiî ve İmam Muhammed tarikiyle aktardığı kayıtlıdır.⁶⁴ Bu alıntı yapma tarzıyla şârih, günümüz kaynak gösterme yöntemine benzer şekilde müellifin adını, eserini ve ilgili bâbı da belirterek ilmî disiplinini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, günümüz araştırmacılarına örnek teşkil edebilecek bilimsel ve ahlâkî bir tutumdur.

Eserde, müellif ve eserin birlikte zikredildiği birçok örnek bulunmasına rağmen burada yalnızca birkaçına değinilecektir. Örneğin, en-Nevevî'nin Şerhu'l-Mühezzeb adlı eserine atıfta bulunurken hem müellifi hem de eseri birlikte anmıştır.⁶⁵ Ayrıca, İbnü'l-Melek'in *Mebârikü'l-Ezhar Şerhu Meşârikü'l-Envâr* adlı eserinin adını, anlaşılabilirliği koruyarak ve şerh metnini gereksiz yere uzatmamak adına *Şerhu'l-Meşârik* şeklinde kısaltma, bir tür ihtisar olarak kabul edilebilir.⁶⁶ Müellif ve eserin meşhur isimlerine atıfta bulunulmasına bir örnek olarak da İbn Hacer el-Askânî'nin *Fethu'l-Bârî* ve *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe* adlı eserlerine “*Hafız, Fethu'l-Bârî adlı eserinde şöyle der*” şeklinde işaret etmesi gösterilebilir.

Kaynak gösteriminde müellif ve eser isminin birlikte zikredilmesine şu örnekleri vermek mümkündür: İbnü'l-Hümâm, *Şerhu't-Tahrir*,⁶⁷ et-Tîbî *el-Kâşif* 'te ve İrakî “*Şerhu Tirmizî*” diyerek eser-müellif adını beraber zikretmiştir.⁶⁸

Kimi zaman eser ile müellifin birlikte zikredilmesi zorunluluk arz eder. Örneğin, İbn Melek'in babası da tıpkı kendisi gibi “İbn Melek” adıyla tanındığından, alıntılarda zaman zaman karışıklık yaşanabilmektedir. Baba Abdülaziz İbn Melek'in, es-Sağânî'nin (ö. 650/1252) *Meşârikü'l-Envâr* adlı eseri üzerine *Mebârikü'l-Ezhar fî Şerhi Meşârikü'l-Envâr* isminde bir şerhi; oğul Muhammed İbn Melek'in ise *Şerhu Mesâbihî's-Sünne* adlı bir eseri bulunduğunu belirtmek bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁶⁹

Ali el-Kârî döneminde, alıntı yaparken öncelikle alıntılanan metni sunmak ve ardından yazarın adını belirtmek yaygın bir uygulamaydı. “Falanca kişi” veya “falancanın kitabından” şeklindeki atıflar, o dönemin şerh edebiyatının karakteristik özelliklerinden birini oluşturuyordu. Ali el-Kârî de bu geleneğe uyarak, Celâleddîn es-Süyûtî'nin *Tenvîrü'l-Havâlik* adlı eserinden geniş ölçüde yararlanmasına rağmen, çoğunlukla sadece müellifin adını zikretmiş, eserin adını belirtmemiştir. Nitekim şerhinde görüldüğü üzere, Celâleddîn es-Süyûtî'nin görüşlerine neredeyse her

⁶² Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/126-298.

⁶³ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/126-298.

⁶⁴ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/112; 3/99: 1/471.

⁶⁵ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/222; 1/471-378; 2/8-332; 3/30.

⁶⁶ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/328.

⁶⁷ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/ 113.

⁶⁸ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/479.

⁶⁹ Çimen, *Bir Metin İki Şerh Kadî Beyzavî ve İbn Melek'in Mesabih Şerhleri*, 139

sayfada başvurmuştur. Hatta bazı sayfalarda dört defaya kadar alıntı yaptığı da olmuştur. Bu durum, dönemin alıntı ve atıf pratiklerini yansıtmaları bakımından dikkat çekici bir örnektir.⁷⁰

Şârih, eserinde yararlandığı kaynaklara atıf yaparken kimi zaman yalnızca kitaba isnat etmiştir. Örneğin, Bedrüddîn el-Aynî'yi zikretmeksizin “(وهذا التفسير في عمدة القاري)” ifadesini kullanmıştır. Yani, yalnızca *Umdetü'l-Kârî* adlı eserin adını belirtmiş, müellifin ismine atıfta bulunmamıştır. Bu durum, onun kaynak gösterme yöntemlerinden birini oluşturmaktadır.⁷¹

Ali el-Kârî, zaman zaman البخاري diyerek Buhârî'nin kitabını kastetmiştir. Aynı şekilde في الاستذكار⁷² في النخبة، في الهداية، في الأصل diyerek sadece eserlere atıf yapmıştır.⁷³ “*el-Hakaiku Şerhi'l-Menzume*” adlı eserin müellifi belirtilmemiş olsa da, “*Sahibü'l-Hidâye*” gibi ifadelerle İmam Merginânî kastedilmiştir.⁷⁴ Bu durum, o dönemdeki âlim ve talebeler arasında bu eserlerin müelliflerinin oldukça tanınmış olduğunu gösterir.

Ali el-Kârî, eserlerinde kaynak gösterirken bazen eserlerin tam adını kullanmış, bazen de kısaltmalara başvurmuştur. Örneğin, “*Kitabu'r-rahme fî ihtilâfi'l-Eimme*” adlı eserini bazı yerlerde tam adıyla, bazı yerlerde ise kısaca “*Kitâbu'r-Rahme*” olarak zikretmiştir. Bu, eserlerinde sıkça rastlanan bir durumdur.⁷⁵

Hadis şerhlerinde, şerh edilen hadisin diğer güvenilir hadis kaynaklarındaki yerini göstermek için “tahrir” yöntemi sıkça kullanılır. Özellikle eski dönem şerhlerinden farklı olarak, günümüzdeki şerhlerde Kütüb-i Sitte başta olmak üzere birçok hadis kaynağına başvurulur. Bu yöntem, hadisin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine imkân tanır. Ancak bazı durumlarda, “Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî de bu hadisi tahrir etmiştir” gibi genel bir ifadeyle yetinilir ve her bir hadis kitabındaki yeri tek tek belirtilmez. Nitekim Ali el-Kârî de bu yöntemi uygulamıştır. Örneğin, “Hayânın Fazileti” bâbında geçen “Kişinin İslâm'ının güzelliğinden biri de mâlâyânîyi terk etmesidir” hadisini şerh ederken bu şekilde genel bir tahrir ifadesiyle yetinmiştir.⁷⁶ Ayrıca hadisteki kavramı şu şekilde açıklamaktadır:

Mâlâyânî; Yani Allah'ın rızası dışında kişinin dinine ve dünyasına faydası olmayan söz, fiil ve fikirlere denir şeklinde tanımlar. Hadisi Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hureyre'den, Ahmed ve Taberânî, Hasan b Ali'den Hâkim ise Ebû Hureyre'den rivâyet eder.⁷⁷

Ali el-Kârî, hadis ıstılahlarıyla ilgili kavramları müteahhir dönem âlimlerinin kullandığı anlamda ele almıştır. Onun tahrir terimleri de bu yaklaşımın bir yansımasıdır. Tahrir yaparken kimi zaman hadis kaynaklarına tek tek atıfta bulunmuş, kimi zaman ise toplu bir şekilde kaynak zikretmiştir. Bu durum, şerhinin muhtasar oluşundan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Rasûlullah'ın “Çocuk yatağın sahibi olan kocaya aittir. Zina edene ise taşla kovulma ve mahrumiyet vardır.” hadisini şerh ederken kaynakları ayrıntılı biçimde göstererek şöyle demiştir: “*Bu hadisi el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Âişe kanalıyla; Ahmed b. Hanbel, Şeyhân, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce Ebû Hüreyre vasıtasıyla; Ebû Dâvûd, Osman b. Affan senediyle; Nesâî, İbn Mes'ûd ve İbn Zübeyr tarikiyle; İbn Mâce ise Ömer ve Ebû Ümâme isnadiyle rivâyet etmiştir.*”⁷⁸

Ali el-Kârî'nin bu ayrıntılı tahrir yöntemi, hadisin hangi kaynakta hangi sahâbî râvî aracılığıyla nakledildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. O dönemin imkânları göz önüne alındığında bu

⁷⁰ Süyûtî'nin “*Haşiyetu's-Süyûtî alâ Muvatta'i bi Rivâyeti Yahyâ b. Yahyâ el-Endulusî*” bu eser Ali el-Kârî'nin sürekli alıntı yaptığı fakat ismini sadece iki yerde zikrettiği bu eserin diğer adı olan “*Tenvirü'l-Havalik*” Süyûtî'nin *Muvatta'* üzerine yazdığı “*Keşfu'l-Muğatta*” adlı şerhinin muhtasar şerhidir. Bkz. Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/329-505.

⁷¹ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/173.

⁷² Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/526.

⁷³ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/330.

⁷⁴ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/115.

⁷⁵ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/54.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/256, (No. 1732); Tirmizî, “Zühed” 9, (No. 2470); İbn Mâce, “Fiten” 13, (No. 3976); Taberânî, I/115, (No. 359).

⁷⁷ Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/412;1/392.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/511, (No. 467); Buhârî, Buyû' 3, (No. 1978); Müslim, Ridâ' 10, (No. 1457); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 34, (No. 2274); İbn Mâce, “Nikâh” 59, (No. 2006); Tirmizî, “Ridâ” 8, (No. 1191); Nesâî, “Nikâh” 6, (No. 5411).

düzeyde bir titizlik, şârihin hadis müktesebatının genişliğine ve ilmî birikiminin derinliğine işaret etmektedir.⁷⁹

Bazen de (و في الصحيحين) ifadesini kullanarak Buhârî ve Müslim'den hadis nakleder. *Muvatta* 'da geçen hadisi zikrettikten sonra bir nevi *Muvatta* 'daki hadisin sıhhatini desteklemek için هذا حديث صحيح عليه tabirini kullanarak hadisin sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiğini belirtir.⁸⁰

Sahîhayn: Şârih bu terim ile Buhârî ve Müslim'in sahîhlerini kast etmektedir. Bu terimle aynı anlamda (رواه الشيخان / أخرجه) gibi terimleri de kullanmaktadır Buna örnek olarak da şârih “sahîhayında diğer tarikle Ebû Hureyre'den şöyle nakledilir”⁸¹ diyerek rivâyeti nakleder.

Şârihin kaynak olarak “*Sahîhayn*” ya da “*Şeyhayn (Buhârî ve Müslim)*” ifadesine yer vermesi durumunda, hangi muhaddisin lafzını esas aldığı meselesi ilmî literatüründe tartışmalı bir konu olagelmıştır. Bununla birlikte, genel kabul gören kanaat, bu tür atıflarda çoğunlukla Müslim'in lafzının esas alındığı yönündedir. Ancak bu durum mutlak bir kural niteliği taşımamakta, bazı durumlarda Buhârî'nin lafzının esas alındığı örneklerine de rastlanmaktadır.⁸² Dolayısıyla, metin tahlilinde hangi râvînin lafzının temel alındığı hususu, bağlam ve şârihin yaklaşımı dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Ali el-Kârî'nin hadislerin kaynağına işaret ederken kullandığı tabirlerden biri de “el-Cemâat” (الجماعة) ifadesidir. Hadis tahririnde “cemâat” tabiri, Kütüb-i Sitte'nin müellifleri olan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin veya bazı âlimlerin kullanımında ise İmam Mâlik dahil hepsine birden topluca yapılan atfı ifade etmektedir.⁸³

Ali el-Kârî'nin bahsettiği uygulama doğrultusunda ele aldığı hadisin tahririni verirken söz konusu hadis, çok sayıda eserde yer alıyorsa bunları sıralamak yerine daha pratik bir yöntemle başvurarak “el-Cemâat” kavramını kullanmıştır. Ali el-Kârî, (رواه الجماعة البخاري) “Bu hadisi Buhârî dışındaki “el-Cemâat” rivâyet etmiştir,” ya da (رواه الجماعة الا مسلم) “Bu hadisi, Müslim dışındaki “el-Cemâat” rivâyet etmiştir” şeklindeki cümlelerle “el-Cemâat” ifadesine sıkça vurgu yaparak hadisi tahrir ederken bu ifadeleri kullanmıştır. Örneğin; istihârenin yapılaş şeklinin anlatıldığı hadisin tahririni, kaynaklardaki lafız farklılıklarına dikkat çekerek ve farklı rivâyetlerdeki sahâbi râvîlerin isimlerini ayrı ayrı zikretmek suretiyle tahrir etmiştir. Bu da “el-Cemâat” kavramını hadisin kaynağına atıf yapma metodunda bir diğer örneğini teşkil eder.⁸⁴

1.2.7. Kendi Görüşlerini Zikretmesi

Ali el-Kârî, şerhinde yalnızca diğer âlimlerden alıntı yapan ve kendi görüşünü belirtmeyen bir şârih değildir. Mütahassıs bir dilci ve münekkit bir âlim olarak, istifade ettiği birçok âlimin görüşünü yeri geldiğinde eleştirmiştir. Ancak bu eleştirileri yaparken sert, kaba veya kırıcı bir üslup kullanmamıştır. Aksine, İslâm ilim geleneğinin edep anlayışına uygun biçimde, eleştirdiği âlimlere karşı daima saygılı bir tavır sergilemiş ve kendi görüşlerini büyük bir tevazu ile ifade etmiştir.

Bunun yanında, konuların sonunda rivâyetlerle ilgili kendi değerlendirmelerine de yer vermiş; hadisleri çeşitli açılardan tahlil ederek kendi ilmî kanaatini ortaya koymuştur. Bu yönüyle Ali el-Kârî, yalnızca nakil yapan bir şârih değil, aynı zamanda tenkitçi bir âlim kimliğiyle de öne çıkmaktadır.

Şârih kendi görüşlerini açıklamada farklı ifadeler kullanmıştır. Kendi görüşünü açıkladığı lafızlar şunlardır. Velhasıl (والحاصل)⁸⁵ Hulâsâ (خلاصة)⁸⁶, ve'l-Manâ (والمعنى)⁸⁷, Ezheru (أظهر)⁸⁸, Esahhu (أصح)⁸⁹, Eşheru (أشهر), Ehvatu (أحوط)⁹⁰, Efsahu (أفصح)⁹⁰, Fîhî (فيه), Tenbih (تنبيه), Ekulu (أقول), Kultü (قلت)⁹¹

⁷⁹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/272-273.

⁸⁰Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/247, 3/63.

⁸¹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/272.

⁸²Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/53.

⁸³Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 47.

⁸⁴Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/5.

⁸⁵Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/127.

⁸⁶Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/158.

⁸⁷Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/524.

⁸⁸Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/404.

⁸⁹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/42.

⁹⁰Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/500.

⁹¹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/157.

ve Ucîbu (أجيب), gibi lafızlarla hadislerde varid olan manâ ve mefhumları özetleyerek verir. Bazen de vela yahfa (ولا يخفى)⁹² diyerek rivâyeti özetler. Şârih, açıklamalarında hadisleri farklı yönlerden ele almış. Bir yandan konuyu özetlemiş, diğer yandan hadiste adı geçen kişileri tanıtmış, bazen de zor anlaşılan kısımları açıklığa kavuşturmuştur. İhtilafî konularda ise kendi bakış açısını sunmuştur. Örnek olarak aşağıda verilen hadiste kullandığı لاظهر/En doğrusu⁹³ kavramı verilebilir.

Resûlullâh, Ramazan ayında gece ibadetine teşvik ederek, kimseyi zorlamadan şöyle buyurmuştur: “Kim inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek Ramazan ayında gece ibadet ederse, geçmiş günahları bağışlanır.”⁹⁴ Nevevî (ö. 676/1277), bu hadisteki “gece ibadeti” ifadesiyle kastedilenin terâvîh namazı olduğunu belirtir. Ancak diğer bazı âlimler, bu ifadenin sadece terâvîh namazıyla sınırlı kalmayıp, genel olarak tüm nafîle namazları kapsadığını düşünür. Ali el-Kârî ise, ez-zâhir/görünen o ki diyerek daha geniş bir yorum getirir. “Gece ibadetinden maksadın sadece namaz değil, aynı zamanda Kâbe’yi tavaf, Kur’ân tilâvet ve diğer faziletli ibadetler” de olabileceğini ifade eder.”⁹⁵ Ayrıca şârih, hadiste geçen “geçmiş günahlar bağışlanır” ifadesini açıklayarak, bunun küçük günahların affedildiği, büyük günahların affedilmesinin ise ümit edildiği anlamına geldiğini belirtir. Ayrıca, bazı hadislerde (وما تأخر) ‘gelecek günahların da affolunur’ şeklinde bir ilave bulunsa da bu rivâyetlerin zayıf olduğunu ifade eder.⁹⁶

Burada yapılan yorumun kişisel görüşe dayandığı söylenebilir. Bazen de Hanefî mezhebi içinde farklı görüşler varsa, yazar kendi tercih ettiği görüşü “el-asah/الأصح” (doğru olan) veya “el-ezhar/الأظهر” (zahir olan) gibi ifadelerle belirterek şerhini tamamlamaktadır. Genel olarak şerh, Hanefî mezhebinin bakış açısını yansıtır. Bu nedenle, bölüm sonlarında yer alan “velhasıl/الحاصل sonuç olarak”, “ucîbu/أجيب” /cevap olarak”, “kultu/قلت/derim ki” gibi ifadelerle verilen bilgiler, Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü özetler niteliktedir.

Kullandığı başka bir örnekte ise أشهر/en yaygın görüş kavramıdır. Konu hakkında şu hadisi vermiştir: “İsm-i ‘Azam’ın, Cuma saati’nin ve Orta namazın vaktinin gizli olduğu gibi Kadir gecesi de hikmete binâen gizli tutulmuştur. Bu gece hakkında senenin gecelerinde de veran eden bir gecedir dendiği gibi cumhûrî’l-ulemâise bu gecenin Ramazan’da olduğunu belirtmişlerdir. Çoğunluk âlimler ise Ramazan’ın son gününün tek gecelerinde olduğunu dile getirirken en yaygın olan görüş / أشهر ise Ramazan ayının yirmiyedinci gecesi olduğudur.”⁹⁷ diyerek görüşler içerisindeki en meşhur görüşü belirtmiş olur.

Ali el-Kârî, eserlerinde sıklıkla “قلت/Ben derim ki ifadesini kullanarak kendi görüşlerini ortaya koyar. Bu ifade, klasik şerhlerde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Ali el-Kârî, *Ben derim ki* diyerek bazen yerleşik görüşlere karşı farklı bir bakış açısı sunar, bazen de Şeybânî gibi önemli bir âlime itiraz ederken kullanır. Bu durum, onun katı bir mezhep mensubu olmadığını, aksine her meselede hadisleri esas alarak karar veren bağımsız bir şârih olduğunu gösterir.

Ali el-Kârî, âlimlerin görüşlerine yaptığı eleştirileri tezimizde özel bir bölümde cem ettik. Ayrıca, farklı âlimlerden yaptığı nakillerde veya muhtemel sorulara cevap verirken “قلت” veya “أقول/Ben derim ki diyerek kişisel yorumlarını ekler. Bu sayede şerhine özgün bir boyut kazandıran Şârih aynı zamanda metnin derin anlamlarını ortaya çıkarmayı hedefler. Şerhin sadece nakillerden oluşmaması, yazarın özgün düşüncelerini de içermesi, eseri incelemeye değer kılan başlıca özelliklerden biridir.

Bu örneklerde olduğu gibi bazen şârihlerin yorumları ile iktifa ederken bazen de onları tatminkâr bulmayıp kendi görüşlerini ileri sürer ve özellikle *Ben derim ki* diyerek kendi görüşünü belirlemesi ilmi donanımı yanında özgünlüğünü ortaya koyan önemli bir özelliktir.

Örneğin, Burhâneddîn el-Mergînânî’nin (ö. 593/1197) tercih ettiği görüşe göre fitır sadakasını Ramazan Bayramı’ndan önce vermek câizdir. Halef b. Eyyûb ise “Ramazan ayında fitır sadakasını vermek câizdir; ancak Ramazan’dan önce verilmesi câiz değildir” demiştir. Zâhiriyye mezhebinde tercih

⁹²Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/382.

⁹³Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/404; 3/222.

⁹⁴Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/407.

⁹⁵Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/407.

⁹⁶Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 1/410.

⁹⁷Ali el-Kârî, *Fethu’l-Muğatta*, 2/82.

edilen görüşe göre ve İmam Şâfiî'nin mezhebine göre fitır sadakasını Ramazan'ın son on gününde vermek câizdir; fakat daha önce verilmesi uygun görülmemektedir.

Fitır sadakasının verilme zamanı “Bayram günü mü?”, “Ramazan'ın son on günü mü?”, “Ramazan ayı mı yoksa öncesi mi?” şeklindeki tartışmaları değerlendiren Ali el-Kârî, “kultu” (ben derim ki) ifadesiyle kendi görüşünü ortaya koymuş ve farklı görüşleri orta bir noktada birleştirme çabasına girmiştir. Şöyle demektedir: “Görünen o ki, Hasan b. Ziyâd'ın dediği ve el-Kâfi'de geçtiği gibi fitre, kurban ibadeti gibi zamanından önce eda edilemez. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.”

Ali el-Kârî, ayrıca “Bayram günü geçse de bu fitır sadakası kişiden düşmez. Çünkü İslâm, fitır sadakasını fakirin ihtiyacını karşılamasına veya bir müşkülünün çözümüne vesile kılmıştır.” diyerek farklı görüşleri aktardıktan sonra az da olsa kendi kanaatini belirtmiş ve orta yolu tercih etmiştir. Bu yaklaşım, onun sadece nakil yapan bir şârih olmadığını, aynı zamanda mezhep görüşleri arasında tercihte bulunabilen bir müellif olduğunu da göstermektedir.⁹⁸

“الخلاصة/ Özetle” kavramı da şârihin farklı görüşleri serdettikten sonra mevzûyu özetlerken, hadisleri cem veya tercih ederken ya da Hanefî mezhebinin görüşünü esas alarak konuyu değerlendirirken kullandığı bir kavramdır.⁹⁹ Nitekim İbn Ömer'den gelen “Namazda iken selamı almayın lakin elle işaret edin” rivâyetini değerlendirirken elle veya başla selam almak namazı bozar bu rivâyet dirâyete terstir. Fakat bu iki durumu birbiriyle uzlaştırmak zor olmasa gerektir namazda selamın cevabını vermek namazı bozmaz iken konuşmanın cevabını vermek namazı bozar. Aslında bu konuda Hanefîler arasında ihtilaf vardır.”¹⁰⁰ diyerek “en iyisini Allah bilir” ifadesiyle konuyu bağlar.

Şârih bazen de kendi görüşünü أقول ifadesiyle açıklar. Kız çocuğunun idrarının yıkanması, erkek çocuğunun idrarına ise su serpilmesinin yeterli olduğu rivâyetini şerh ederken “Ben derim ki:” diyerek hadiste varid olan نضح ve رش fiillerinin hafif yıkayarak necaseti izale etmek olduğunu belirtip, İbnu'l-Esir'in en-Nihâye'sinden alıntı yaparak konuyu izah eder. غسل (yıkadı) ile نضح ve رش (su serpti) fiilinin aslında hafif yıkama olduğunu belirterek rivâyetler arasındaki zâhirî ihtilafı cem-telif metodu ile telif etmiş olur.¹⁰¹

Şârih kendi görüşlerinin akabinde “والله ولي التوفيق”, “والله أعلم بالأحوال”, “والله أعلم بالصواب”/Allah en iyisini bilir ifadelerine yer vermiştir. Özellikle birbirine zıt gibi görünen hadisleri bir araya getirip tek bir anlam çıkarmaya çalışırken, hadisin senedini naklederken veya hadisi açıkladıktan sonra bu ifadeleri kullanmıştır. Yani kendi görüşünü ortaya koyduktan sonra, bilginin sınırlı olduğunu ve nihai kararın Allah'a ait olduğunu vurgulamıştır. Bu da Ali el-Kârî'nin ne kadar tevazu sahibi bir âlim olduğunu gösterir. Zira bu ifadeler, kişinin bilgisinin mutlak olmadığını ve Allah'ın bilgisinin her zaman daha üstün olduğunu kabul ettiğini gösterir.

(Eğer denilirse/şöyle cevap verilir) şeklindeki şerh yöntemi, Ali el-Kârî'nin şerhini, sadece bilgilendirici değil, aynı zamanda etkileşimli ve düşündürücü kılar. Okuyucuyu pasif bir alıcı olmaktan çıkarıp, aktif bir düşünce sürecine dahil eder. Bu sayede, konuların daha iyi anlaşılmasını ve akılda kalıcılığını artırır. Buna şu örneği de vermek mümkündür:

Eğer denilirse ki, (فإن قيل) Hâkim'in Müstedrek'inde sahîh bir isnâd ile Ebû Hureyre'den naklettiği “(السور سبع) Kedi vahşi hayvandır”¹⁰² hadisi, kedinin artığının necaset olmasını gerektirir denilirse şöyle cevap veririm (أجيب); Ebû Katâde Hz. Peygamber'in “Kedi necis/pis değildir. Onlar sizin etrafınızda dolaşanlardır.” Hadisine binaen kedinin artığının necis olduğu rivâyetleri mensuh olmuştur.¹⁰³

Sonuç

Bu çalışma, Ali el-Kârî'nin “Fethu'l-Muğatta Şerhu'l-Muvatta” adlı eserinin, hadis şerhçiliği alanında metodolojik bir yenilik ve önemli bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Hadis ilmine olan

⁹⁸Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/37.

⁹⁹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 2/327.

¹⁰⁰Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 3/158.

¹⁰¹Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/154.

¹⁰²Hâkim, Müstedrek, “Tahâre”, 1/646, (No. 662).

¹⁰³Ali el-Kârî, *Fethu'l-Muğatta*, 1/218-219.

ilginin azaldığı bir dönemde kaleme alınan bu eser, Muvatta'ın Hanefî mezhebi perspektifinden şerh edilerek, hadis ile fikhî sentezleme çabası gütmektedir. Ali el-Kârî, bu çalışmasıyla hadisleri sadece rivayet zincirleri açısından değil, aynı zamanda dilbilimsel, fikhî ve kültürel bağlamlar içinde de inceleyerek hadis metinlerinin daha geniş bir yelpazede anlaşılmasını sağlamıştır. Ali el-Kârî'nin şerh metodolojisi, eserin özgünlüğünü ve değerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Öncelikle, Muvatta'nın kitap ve bab başlıklarını açıklayarak okuyucuya hadislerin konuları hakkında genel bir çerçeve sunar. Ardından, hadis metinlerindeki kelimeleri dilbilimsel ve filolojik açıdan detaylıca tahlil eder, okunuşları ve anlamları hakkında önemli sözlük kaynaklarına dayanarak bilgiler verir. Bu sayede, hadis metinlerinin doğru anlaşılması için gerekli zemini oluşturur. Şerhin en dikkat çekici yönlerinden biri, hadislerin fikhî boyutunu derinlemesine ele almasıdır. Ali el-Kârî, Hanefî fikhının temel prensiplerini ve delillerini hadisler üzerinden temellendirirken, diğer mezheplerin görüşlerine de değinerek karşılaştırmalı bir yaklaşım sergiler. Bu metot, onun sadece bir hadis şarihi değil, aynı zamanda güçlü bir fikhî alimi olduğunu da gösterir. Fikhî terim ve kavramları lügat ve ıstılah açısından açıklayarak okuyucunun konuyu daha iyi kavramasına yardımcı olur.

Son olarak, Ali el-Kârî'nin söz konusu eserindeki en dikkat çekici başarısı, Muvatta'da yer alan hadisleri Hanefî mezhebinin fikhî metodolojisine uygun bir şekilde ele alarak akli ve nakli deliller ışığında sistematik bir savunuyu ortaya koymasındır. Bununla birlikte, müellifin önemli bir diğer başarısı, İmam Mâlik'in hadis ilmindeki otoritesini zedelemekten kaçınması ve Muvatta'nın sıhhatine yönelik şüphe uyandıracak herhangi bir yaklaşımdan uzak durarak eserini telif etmiş olmasıdır. Bu tutum, onun Hanefî mezhebinin metodolojik yaklaşımını başarıyla yansıttığını ve hadis rivâyetlerinin değerini koruyan dengeli bir üslup benimsemesini sağlamıştır.

Kaynakça | References

- Aydın, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. 6. bs. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ İbn Ahmed. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîh-i Buhârî*.
- Çimen, Abdullah. *Bir Metin İki Şerh Kadî Beyzavî ve İbn Melek'in Mesabîh Şerhleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. Cilt 38, 559-560.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Riyâd: Daru's-Selam, 2000.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.
- Karacabey, Salih. *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri*. İstanbul: Sır Yayıncılık, 2002.
- Karagözoğlu, İbrahim & Macit, Mustafa. *Hadis Şerh Literatürü*. I-II. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Müstakimzade, Süleyman Sadettin. *Tuhfe-i Hattatîn*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Özer, Salih. *Endülüslü İbn Battal ve Buhârî Şerhi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2007.
- Râmhürmüzî, Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*. thk: Muhammed Accac el-Hatib, Kahire: Darü'z-Zehair, 2016.
- Şeker, Fatih M. *Osmanlı Entelektüel Geleneği*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Taşdoğan, Ahmet. "Kıraat-Yorum İlişkisi Üzerine Bir Analiz: İsrâ Süresi 16. Âyet Bağlamında Toplum Dönüşümünde Yöneticilerin Rolü". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36

- (Haziran2025), 244-262. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1634989>.
- Turcan, Zişân. *Hadisi Şerif Geleneği Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yazıcı, Tahsin. "Safeviler". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 1978.
- Yağcı, Hızır. Hayreddin Atûfî'nin Hadis Şerhçiliği. İstanbul: Ark Kitapçılık, 2018.
- Hüseyin Mânî Sa'âde, Mâlikî Mezhebine Mensup Olmayan Âlimlerin İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı Üzerine Yaptıkları Çalışmalar – Hanefî Ulemâ Örnekligi, çev. Muhammed Talha Kılıç, Balıkesir İlahiyat Dergisi (Balıkesir Theology Journal), Çeviri / Translation, sayı 13/2 (2021)sayı: 14, s. 541-558
- Özkan, Halit. Muvatta Üzerine Yazılmış Şerhler, Hadis Şerh Literatürü I, 2020.
- Erman, Uğur. Mâlikîlerde Hadis Şerh Metodolojisi (Ebü'l-Mutarraf el-Kanâzî ve Tefsîru'l-Muvattâ Adlı Eseri Özelinde) = Hadith Commentary Methodology in The Malikis (Particular to Abu al-Mutarraf al-Qanazi'i and His Book Titled Tafsir al-Muwatta), *Van İlahiyat Dergisi = Van Journal of Divinity*, 2024, cilt: XII, sayı: 20.
- Yeşil, Selman. *Biçim ve Muhteva Açısından Klasik Dönem İslam Dünyasında Kitap*. Ankara: Sonçağ Akademi. 2021.
- Yıldırım, Selahattin [1952-] Osmanlı Muhaddislerinden el-Kemâhî ve el-Müheyyâ Adlı Muvatta Şerhi, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, 2004, cilt: VIII, sayı: 20.
- Turhan, Halil İbrahim Pîrîzâde. İbrahim Efendi'nin Şerhu'l-Muvatta' li'-Şeybânî'sindeki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri, Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları, 2019.